

УДК 159.422.76.376.33

Ніна БАЙКІНА,
доктор педагогічних наук, професор
Запорізького національного університету

Яна КРЕТ,
кандидат педагогічних наук, доцент
Запорізького національного університету

Олеся ПОДДУЄВА,
аспірантка
Запорізького національного університету

ДІАГНОСТИКА І КОРЕКЦІЯ ПСИХОМОТОРИКИ В ГЛУХИХ ДІТЕЙ

У статті представлено методичку спеціальної корекційно-розвивальної роботи для розвитку психомоторики в глухих дітей у віці 5-6 років; проаналізовано спеціальні вправи артикуляційної гімнастики.

Ключові слова: *діагностика, корекція, рухова сфера, глухі діти, артикуляційна і пальчикова гімнастика.*

В статтє представлена методика спеціальної корекційно-розвивающей роботи для розвитку психомоторики у глухих дітей в візастє 5-6 лет; проаналізованы спеціальныє упражненія артикуляційной гімнастики.

Ключевые слова: *диагностика, коррекция, двигательная сфера, глухие дети, артикуляционная и пальчиковая гимнастика.*

The paper presents a special technique of correction and developing work for psychomotor development in deaf children aged 5-6 years; analyzed specific exercises articulation exercises.

Key words: *diagnosis, correction, motor area, deaf children articulatory and finger exercises.*

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті особливу увагу приділено вихованню особистості, здатної орієнтуватися “в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки”, підготовленої до життя і праці в суспільстві.

Пізнавальна діяльність людини об’єднує всю сукупність психологічних процесів, за допомогою яких вона отримує і переробляє інформацію про об’єктивну дійсність. Порушення в одній із сенсорних систем, особливо в такій, яка забезпечує одержання великого обсягу інформації, змінюють вікову динаміку розвитку пізнавальної діяльності і вносять до неї певну своєрідність. Ураження слуху позначається на розвитку мовлення. Це затримує формування мислення, пам’яті та інших пізнавальних процесів (Н. Г. Байкіна [1], Р.М.Боскіс

[2], Т. А. Власова [3], Я. В. Крет [7], К. В. Луцько [9], О. М. Мастюкова [10], Ф.Ф. Рау [13], М. К. Шеремет [15]).

Усе це призводить до необхідності застосування особливих методів навчання, заснованих на використанні всієї системи збережених аналізаторів і спрямованих на корекцію наслідків порушеного психофізичного розвитку. Отримувані глухими дітьми знання, уміння, навички повинні приблизити їх психофізичний розвиток до рівня здорових однолітків.

Розробка принципів і змісту корекції психофізичного розвитку глухих дітей базується на загальних уявленнях про генезис і структуру людської психіки, про механізми порушень, про шляхи компенсаторного розвитку і потребує конкретних даних, які відносяться до певного віку чи конкретного типу порушень.

А. А. Катаєва [6] виявила значні відмінності у рівні розвитку наочного мислення в дітей із порушеннями слуху і в їх здорових однолітків. Але при цьому показала, що при правильній організації корекційного навчання можна нівелювати у них відмінності.

Пізнавальні психічні процеси в глухих дошкільників успішно розвиваються при спілкуванні в середовищі дітей, якічують (Є. В. Луцько) [9]. При цьому особливе значення відводиться пізнанню як умовно інтелектуального розвитку формування мовлення, комунікативної діяльності в дітей зі втратою слуху.

Т. А. Власовою [3] проведено дослідження щодо можливостей та особливостей оволодіння глухими дітьми молодшого, середнього і старшого дошкільного віку різними формами мови (усної, письмової, дактильної), а також шляхів формування різних видів діяльності (ігрової, образотворчої), використання залишкового слуху в глухих.

Р. М. Боскіс [2] при корекції пізнавальної діяльності особливе значення надавала розширенню сфери спілкування, використанню залишкового чи часткового слуху.

Фізичні вправи впливають не тільки на фізичний розвиток і рухові здібності глухої дитини, але й на психічну діяльність (Н. Г. Байкіна, Я. В. Крет [1]). Діти із порушеннями слуху відстають від однолітків, якічують, в термінах формування і якості виконання основних рухів. Вони відчують утруднення в просторовій орієнтації, у них спостерігаються порушення рівноваги і координації рухів [14]. Психомоторика глухих дітей тісно пов'язана з розвитком пізнавальної діяльності.

Проблема взаємозв'язку між психічним і моторним розвитком дитини, взаємовпливу рухової і мовної функцій безпосередньо стосується розуміння цілей і методів корекційної педагогічної роботи з дітьми, які мають відхилення в мовленнєвій діяльності. Між руховим компонентом мовленнєвої функції і загальною руховою системою організму існує тісний функціональний зв'язок [4; 8].

Серед інших рухових функцій рухи пальців рук мають особливе значення, адже вони стимулюють дозрівання центральної нервової системи, одним із виявлень якої є прискорений розвиток дитини.

Формування довільних рухів відбувається під впливом регулюючої функції мовлення (Л. С. Виготський [4], А. В. Запорожець [5], А. Н. Леонт'єв [11], А. О. Лурія [8]).

Розвиток рухів у дошкільному віці надзвичайно сприятливо впливає на формування мовлення. Відзначається спільність розвитку мовленнєво рухової і загальнономоторної сфер [12-13].

Таким чином, несформованість моторики та особливості розвитку психічних функцій ставлять глухих дітей у специфічні умови.

У зв'язку з цим недостатність розробки даної проблеми спонукала авторів здійснити дане дослідження, завданнями якого є:

1. Розробити методіку спеціальної корекційно-розвивальної роботи для розвитку психомоторики у глухих дітей у віці 5-6 років.

2. Апробувати артикуляційну і пальчикову гімнастику в поєднанні з мовленнєвими і рухливими іграми для глухих дітей у віці 5-6 років.

3. Упровадити в навчально-корекційний процес спеціальні вправи артикуляційної гімнастики.

Методи і методіки, використані для вирішення поставлених завдань, умовно поділили на психологічні, психолого-педагогічні, біологічні і математичні.

Поряд із загальними завданнями вирішували індивідуальні, формуючи їх у ході проведення експериментальних досліджень. Дослідження базувалися на основних концепціях корекційної педагогіки про закономірне співвідношення навчання і розвиток аномальних дітей, про провідне значення соціальних чинників у формуванні процесів компенсації психічних розладів.

Результати дослідження. Експериментальна методіка складалася з кількох етапів. Глухим дітям (експериментальна група) у віці 5-6 років пропонували артикуляційну і пальчикову гімнастику у поєднанні з мовленнєвими і рухливими іграми. Експериментальна група глухих дітей виконувала 15-20-хвилинний комплекс артикуляційної і пальчикової гімнастики 6 разів на тиждень протягом одного року: два рази на заняттях із слухового сприйняття; один раз на заняттях із ритміки; три рази під час позакласних занять.

Запропонована методіка ґрунтувалася на розвитку зорово-просторової орієнтації і зорової пам'яті, зорово-моторної координації і тонко координованих рухів рук, розвитку мовлення, формуванні правильного дихання, фонематичного слуху, розширенні словникового запасу.

У комплекс артикуляційної гімнастики включали вправи для формування повітряного струменя, вправи для губів і язика (виконували перед дзеркалом). При цьому дихальні вправи повторювали не більше 3 разів і виконували їх легко, вільно, без значних зусиль.

При підборі вправ з артикуляційної гімнастики враховували три частини артикуляції звуку: приступ (екскурсія), витримку (середня частина) і відступ (рекурсія). У зв'язку з цим усі артикуляційні вправи були класифіковані за даним принципом. Артикуляційні вправи починали з вивчення голосних.

Артикуляційна гімнастика складалася з 15 вправ:

1. “Нирець”. Вдихни, видихай, поступово випускаючи повітря, як нирець під водою.

2. “Вітерець”. Вдихни і, поступово видихаючи, подуй на вузьку смужку паперу, як вітерець. Спробуй сказати на видиху протяжно: “А-а-а...” і коротко: “Ах!”.

3. “Показати олівець”. На столі лежить олівець: подуй на нього, щоб він покотився.

4. “Трубочка”. Рот напіввідкритий, губи у формі трубочки.

5. “Хоботок”. Зімкнуті губи витягнути максимально вперед.

6. “Посмішка”. Зімкнуті губи розтягнуті в посмішці.

7. “Парканчик”. Зуби зімкнуті. Губи напіввідкрити і розтягнуті в посмішці.

8. “Кілочко”. Відкрити рот і закрити, виконувати 6-8 разів.

9. “Лопаточка”. Широкий язик висунути, розслабити, покласти на нижню губу (на 10-15 с).

10. “Голка”. Відкрити рот, язик висунути далеко вперед, напружити, зробити вузьким. Утримувати в такому стані 10-15 с.

11. ”Коник”. Присмоктати язик до піднебіння. Сильно клацнути язиком. Тягнути під’язичну зв’язку.

12. ”Котушка”. Кінчик язика вперти у нижні передні зуби, його бокові краї притиснути до верхніх корінних зубів. У такому положенні “викочувати” широкий язик вперед і приймати (5-10 разів).

13. ”Смачне варення”. Рот напіввідкрити, висунути язик. Облизати спочатку верхню, потім нижню губу по колу. Повторити 10 разів, змінюючи напрямок.

14. “Змійка”. Рот широко відкрити. Язик сильно висунути вперед, напружити, зробити вузьким. Рухати язиком вперед і назад (вглиб рота) у повільному темпі 10 разів.

15. “Гойдалка”. Висунути язик якомога більше, його кінчиком тягнутися поперемінно то до носа, то до підборіддя, а потім рухати язиком із боку в бік. Рот при цьому не закривати (10-15 разів).

Рівень розвитку мовлення дітей знаходиться у прямій залежності від ступеня сформованості рухів пальців рук. Формування мовних сфер здійснюється під впливом кінестетичних імпульсів від рук, а точніше, від пальців.

У зв’язку з цим комплекс пальчикової гімнастики був розподілений на два блоки: а) загальна моторика – статична і динамічна координація, оптико-просторова та оптико-кінестетична координація рухів, темпо-ритмічна організація рухів; б) дрібна моторика кистей і пальців рук – статична, динамічна і реципрокна координація, диференціація, переключення рухів.

Глухим дітям експериментальної групи у віці 5-6 років була запропонована пальчикова гімнастика, яка складається із 30 вправ. Крім того, їм пропонували мовленнєві ігри. При підборі і класифікації мовленнєвих ігор враховували, що формування пізнавальної діяльності у грі в дитини

реалізується значно швидше і міцніше, ніж при використанні тільки загальнодидактичних методів [5, с.215].

Послідовність психокорекційної роботи була головною умовою, якої притримувалися при підборі мовленнєвих ігор для глухих дітей у віці 5-6 років. Мовленнєві ігри для глухих дітей класифікують за такими критеріями:

- 1) постановка і корекція артикуляції з використанням залишкового слуху;
- 2) нормалізація тембру голосу, інтонації і ритму мовлення;
- 3) розвиток у дітей здібностей використовувати свій залишковий слух для постійного контролю і корекції власної вимови;
- 4) навчання навичок і прийомів використання індивідуальних слухових апаратів у різних акустичних умовах;
- 5) розвиток здібностей орієнтуватися у світі немовних звуків;
- 6) використання залишків слуху як чинника, здатного у тому чи іншому ступені полегшити читання з губів.

Під впливом артикуляційної і пальчикової гімнастики, яка проводиться у поєднанні з мовленнєвими і рухливими іграми, у глухих дітей відбулося удосконалення їх психомоторики. Про це свідчать дані, отримані при повторному обстеженні глухих дітей у віці 5-6 та 6-7 років.

За методикою “Перебір пальців” найбільший приріст показників відзначений у групах дівчаток – 13,9% (5-6 років) і 9,1% (6-7 років).

Підвищення результату в експериментальній групі прямим чином пов’язане з тим, що діти більш вільно почали виконувати дії, пов’язані з ізольованими рухами пальців рук.

Процес маніпулювання відбувається у них у більш розкутій формі.

Також це позначилося на знятті напруження м’язів рук та покращенні координації рухів (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл глухих і чуючих дітей у віці 5-6 років за рівнями розвитку психомоторних функцій (у %)

Рівні розвитку психомоторних функцій	Вік					
	5 років			6 років		
	Глухі, експ.	Глухі, контр.	Чуючі	Глухі, експ.	Глухі, контр.	Чуючі
Методика “Перебір пальців”						
Високий	15,3	11,5	80,0	12,5	8,3	86,6
Середній	46,1	50,0	13,3	45,8	50,0	10,0
Низький	38,4	38,4	6,6	41,6	41,6	3,3
Методика “Реципрокна координація рухів”						
Високий	11,5	7,6	76,6	16,6	12,5	90,0
Середній	34,6	38,4	16,6	29,1	29,1	6,6
Низький	53,8	53,8	6,6	54,1	58,3	3,3
Методика “Асиметричне постукування” (2-1)						
Високий	3,8	7,6	76,6	12,5	12,5	86,6
Середній	46,1	42,3	16,6	33,3	37,5	10,0
Низький	50,0	50,0	6,6	54,1	50,0	3,3

Методика “Асиметричне постукування” (1-2)						
Високий	7,6	7,6	73,3	8,3	4,1	83,3
Середній	34,6	42,3	20,0	33,3	37,5	13,3
Низький	57,6	50,0	6,6	58,3	58,3	3,3
Методика “Графічні проби (ланцюжки)”						
Високий	7,6	11,5	80,0	12,5	8,3	86,6
Середній	26,9	23,0	10,0	25,0	25,0	10,0
Низький	65,4	65,4	9,9	62,1	66,7	3,3
Методика “Графічні проби (парканчики)”						
Високий	11,5	11,5	80,0	16,6	12,5	86,6
Середній	23,0	26,9	13,3	50,0	50,0	3,3
Низький	65,4	61,5	13,3	50,0	50,0	3,3
Методика “Графічні проби (дах)”						
Високий	7,6	3,8	76,6	16,6	12,5	80,0
Середній	38,4	42,3	13,3	45,8	41,6	16,6
Низький	53,8	53,8	10,0	37,5	45,8	3,3

При виконанні методики “Реципрокна координація рухів” дітьми експериментальної групи звертали увагу на те, що процес координації рухів спрямований на подолання убутих ступенів свободи рухового акту. Це є виявленням циклічної і кругової взаємодії та ефекторних механізмів.

У глухих дітей найбільший приріст показників відзначений у дівчаток 5-6 років ($3,26 \pm 0,45$) – 11,2%.

При дослідженні рівня координації почуття ритму і рухової пам’яті глухі діти експериментальної групи у віці 5-6 років показали нижчі результати ($3,17 \pm 0,63$ і $3,06 \pm 0,7$), ніж діти другої вікової групи ($3,45 \pm 0,6$ і $3,33 \pm 0,68$) (див. табл. 1). Можна припустити, що в більш ранньому віці вплив корекційно-виховного процесу дає більш ефективні результати.

На глухих дівчаток психокорекція артикуляційною і пальчиковою гімнастикою вплинула позитивно, що видно із отриманих даних, які склали 12,6% (5-6 років) і 12,2% (6-7 років). Також це спостерігалось і при оцінці результатів хлопчиків (10,5% і 8,1% відповідно), хоча вони не настільки виражені.

Зміни показників у методиці “Графічні проби” відзначені у хлопчиків (19%) і дівчаток (17,6%) у віці 5-6 років. У другій віковій групі (6-7 років) із завданням краще впоралися дівчатка, що обумовило їх, практично вдвічі, великий приріст – 18% порівняно з хлопчиками – 9,2%. Серед глухих дітей дівчатка показали найбільший результат – $3,27 \pm 0,66$. При виконанні другої графічної проби “дах” дівчатка 6-7 років досягли найменшого приросту показників – 14,6%, ніж хлопчики – 22,5% і дівчатка у віці 5-6 років.

У більшості глухих дітей спостерігали несформованість навичок письма. У пробі “ланцюжки” таких дітей у віці 5 років виявлено 65,4%, а у віці 6 років – 62,1% і 66,7%.

Виконання проби “парканчики” глухими дітьми показало аналогічні результати у першій віковій групі, а в другій показники зменшилися і склали 50,0% в експериментальній і контрольній групах.

Висновки

1. Розвиток психомоторних функцій у глухих дітей суттєво відстає від їх чуючих однолітків. У глухих дітей у віці 5-6 років запізнюється вступ до ладу вищих коркових рівнів організації рухів, що не забезпечує прогресивний розвиток тонких і силових рухів, а також не створює необхідних умов для засвоєння все більшого числа рухових навичок і предметних ручних маніпуляцій.

2. Недорозвиток психомоторних функцій затримує формування навичок письма. Останнє є складним психомоторним навиком, успішне становлення якого спирається на узгодження взаємодії всіх рівнів організації рухів.

Результати дослідження дозволять скоротити терміни навчання з глухими школярами, що сприятиме інтенсифікації навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байкіна Н. Г. Рання діагностика та корекція психомоторики дітей із вадами психофізичного розвитку : монографія / Н. Г. Байкіна, Я. В. Крет. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 346 с.

2. Боскис Р. М. Аномальные дети (развитие ребенка с сенсорными дефектами) / Р. М. Боскис // Психология аномального развития ребенка. – М. : ЦЕРО : Высш. школа, 2002. – Т. 1. – С. 437-465.

3. Власова Т. А. Проблемы ранней коррекции аномального развития детей дошкольного возраста / Т. А. Власова. – М. : АПН РСФСР, 1978. – 109 с.

4. Выготский Л. С. Мышление и речь : собрание сочинений / Л. С. Выготский. – М., 1982. – Т. 2. – С. 118-184.

5. Запорожец А. В. Изменения моторики ребенка в зависимости от условий и мотивов его деятельности / А. В. Запорожец // Известия АПН РСФСР, 1948. – Вып. 14. – С. 205.

6. Катаева А. А. Сенсорное развитие и сенсорное воспитание аномальных детей дошкольного возраста : автореф. дисс. на соискание учёной степени д-ра психол. наук : 19.00.10 / А. А. Катаева. – М., 1977. – С. 34.

7. Крет Я. В. Коррекция психофизического развития глухих детей старшего дошкольного возраста : дисс. ...канд. психол. наук / Я. В. Крет. – К., 2000. – 244 с.

8. Лурия А. Р. Мозг и психические процессы / А. Р. Лурия. – М. : Просвещение, 1963. – Т. 1. – С. 12-64.

9. Луцько Е. В. Малюнок як об'єкт сенсорно-перцептивного сприймання та аналізу глухими дітьми / Е. В. Луцько // Дефектологія. – 2000. – № 1. – С. 31-34.

10. Мастюкова Е. М. Клиническая диагностика в комплексной оценке психомоторного развития и прогноза детей с отклонениями в развитии / Е. М. Мастюкова // Дефектология, 1996. – № 5. – С. 3-10.

11. Леонтьев А. Н. Принципы психического развития ребенка и проблемы умственной недостаточности / А. Н. Леонтьев // Проблемы развития психики. – М., 1981. – С. 72-87.
12. Новикова Л. А. Нейрофизиологические механизмы нарушения зрения и слуха в детском возрасте / Л. А. Новикова // Дефектология. – 1986. – №1. – С. 16-21.
13. Рау Ф. Ф. Формирование устной речи у глухих детей / Ф. Ф. Рау; под ред. Т. А. Власовой, В. И. Слезиной, В. И. Бельтюкова. – М. : Педагогика, 1981. – 168 с.
14. Розанова Т. В. Принципы психологической диагностики отклонений в развитии у детей / Т. В. Розанова // Дефектология. – 1995. – С. 16-22.
15. Шеремет М. К. Психолого-педагогічні основи підготовки слабочуючих дітей до навчання у школі : дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.03 / М. К. Шеремет. – 1997. – 437 с.

Дата надходження до редакції: 17.12.2012 р.